

แม่ : จตุเทวี ผู้ให้แห่งธรรมชาติ

ลักขณา ชาปุ

อาจารย์

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ชีวิตของมนุษย์ถือกำเนิดจากครรภ์มารดา ธาตุชั้นธำรงอยู่ได้ก็ด้วยการเลี้ยงดูจากมารดาบิดาและจากการทำงานของธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ หากมีธาตุใดมากหรือน้อยเกินไป เรียกว่าธาตุไม่สมดุลก็จะทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยต่าง ๆ ได้ ไม่เพียงแต่ร่างกายของคนเท่านั้น โลกใบนี้ก็ดำรงอยู่ได้ด้วยธาตุทั้ง 4 เช่นกัน เมื่อใดที่การทำงานของธาตุทั้ง 4 แปรเปลี่ยนไป ก็ก่อให้เกิดภัยธรรมชาติตามมา

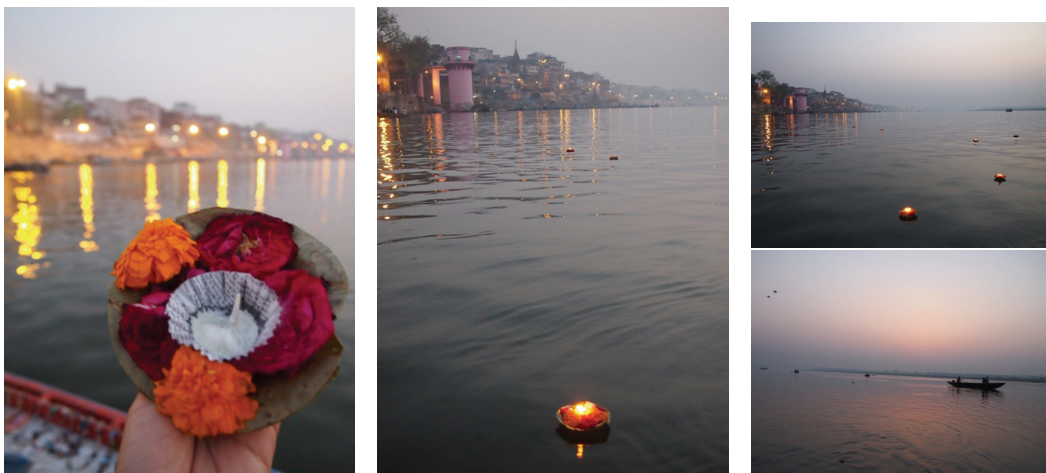
ในเรื่องของธาตุนั้นคนไทยมีความเชื่อเกี่ยวกับเทพที่พ้องกับธาตุทั้ง 4 ได้แก่ ดิน คือ พระแม่ธรณี น้ำ คือพระแม่คงคา ลม คือ แม่พระพาย ไฟ คือแม่พระเพลิง และมีเทพอีกหนึ่งองค์ แม้ไม่ได้ปรากฏเป็น 1 ใน 4 ธาตุแต่มีความสำคัญที่ช่วยให้ธาตุชั้นธำรงได้ นั่นคือ พระแม่โพสพ เปรียบเสมือนตัวแทนของอาหารและความอุดมสมบูรณ์ ปัญงเทวีนี้ มีความสำคัญต่อสิ่งมีชีวิตและโลกอย่างยิ่งเพราะโลกดำรงอยู่ได้ก็ด้วยอาศัย ดิน น้ำ ลม ไฟ และอาหาร ความเชื่อที่มีต่อปัญงเทวี ในลักษณะของเทวดาผู้หญิงนี้ ก่อให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อแสดงความเคารพ ขอบคุณ และสำนึกในบุญคุณของธรรมชาติ มีการสร้างระเบียบแบบแผนประเพณีต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของคาถา พิธีกรรม และประเพณี ซึ่งวิธีเหล่านี้ก่อให้เกิดความเกรงกลัวและไม่กล้าที่จะล่วงเกินหรือทำลาย นำไปสู่การอนุรักษ์และปกป้องธรรมชาติในบทความนี้จะขอกกล่าวถึงเทพที่เป็นเสมือนตัวแทนแห่งธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ

ภาพที่ 1-3 พระแม่ธรณีบิรมวยผม (สนามหลวง)

ธาตุดิน เป็นธาตุที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะทุกสรรพสิ่งบนโลกใบนี้ย่อมต้องอาศัยดินในการเกิด ดำเนินชีวิต ตลอดจนวาระสุดท้ายทุกสิ่งก็จะกลับคืนสู่ดิน พระแม่ธรณี เป็นเทพที่สอดคล้องกับธาตุดิน เรามักพบเห็นประติมากรรมพระแม่ธรณีบิรมวยผมอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ เนื่องจากคนไทยได้นำไปเชื่อมโยงกับเรื่องพระแม่ธรณีในพระพุทธศาสนา การปรากฏของพระแม่ธรณีในศาสนาพุทธคือ ตอนที่พญามารมาขัดขวางการปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ เมื่อพญามารวิสวดี ทราบว่า พระโพธิสัตว์

จะได้ตรัสรู้จึงพยายามหาทางขัดขวาง ไม่ว่าจะใช้วิธีการใดพระมหาบุรุษก็ไม่ทรงหวั่นไหว พญามารจึงกล่าวว่า บัลลังก์แก้วที่มหาบุรุษประทับอยู่นั้นเป็นของตน เกิดเพื่อบุญของตน ท่านเป็นคนไม่มีบุญจจะถูกไปเสีย แต่พระมหาบุรุษตอบว่าบัลลังก์แก้วนี้เกิดขึ้นด้วยบุญของพระองค์ ที่ได้บำเพ็ญมาตั้งนั้นจึงเหมาะสมแล้ว พญามารจึงโต้แย้งว่าไม่เป็นความจริง หากเป็นจริงก็ให้พระองค์หาพยานมายืนยัน ในกาลนั้น นางวสุนธราเจ้าแห่งธรณีจึงขึ้นมาเป็นพยาน และกล่าวว่า พระมหาบุรุษได้บำเพ็ญบุญกุศลมามากมายเหลือที่จะนับ เพราะพระนางได้นำมวยผมรองรับน้ำที่พระองค์หยาดเมื่อกาลทำบุญก็มีมากพอจะถือเอาเป็นหลักฐานได้จากนั้นจึงปล่อยมวยผมป้อนน้ำกรวดที่สะสมไว้ น้ำจึงไหลออกมาตั้งมหาสมุทรทำให้พญามารพ่ายแพ้ไป ส่วนการปฏิบัติตนของคนไทยต่อพระแม่ธรณีนี้นั้น มีหลายลักษณะ ได้แก่ สวดคาถาบูชาพระแม่ธรณี จุดธูปบอกกล่าวเมื่อมีการขึ้นบ้านใหม่ ในทางล้านนาเชื่อว่ามิถุนเทศาที่มีหน้าที่รักษาเขตที่ดิน เมื่อมีการปลูกสร้างบ้านใหม่ หรือเมื่อซื้อขายที่ดินต้องแจ้งให้เจ้าที่ทราบก่อน และในปัจจุบันนี้ การทำสังฆาริมทรัพย์เกี่ยวกับการซื้อขายที่ดินก็จะมีการไหว้พระแม่ธรณีเชื่อว่าจะช่วยให้ขายที่ดินได้ ในเรื่องนี้ผู้เชี่ยวชาญมีประสบการณ์ตรง ไม่ได้เป็นผู้ขายแต่เป็นผู้ซื้อที่ดิน มีผู้แนะนำว่าถ้าอยากได้ที่ดินผืนไหนก็ให้นำข้าวสาร น้ำ ผลไม้ไปจุดธูปบอกแม่พระธรณี ซึ่งคาถาที่ว่าก็ไม่ได้เป็นภาษาบาลี แต่เป็นการพูดตามความจริง “ข้าพเจ้า ชื่อ.....มีความประสงค์อยากได้ที่ดินผืนนี้มาเป็นที่อาศัย จึงมาขอจากพระแม่ธรณี หากลูกมีบุญจะได้เป็นเจ้าของที่ดินแห่งนี้ก็ขอให้ลูกได้ครอบครองโดยเร็ววันเถิด” เหตุอัศจรรย์ก็เกิดขึ้นคือจากที่เจ้าของที่ไม่คิดจะขายที่ดิน ปรากฏว่า จุดธูปตอนเช้าตกบ้ายเจ้าของที่บอกขายที่ดินให้ ทั้งนี้เชื่อว่าเป็นช่วงเวลาที่เราจะได้ครอบครองส่วนการบอกกล่าวแม่พระธรณี ก็นับว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเปิดทางให้ เรียกว่า ช่วยกันทั้งสองทาง ส่วนชาติอื่น ก็มีความเชื่อเกี่ยวกับพระแม่ธรณี เช่น ชาวเสบบรูโบราณเชื่อว่าแม่พระธรณีจะปีนผู้รักษาดวงวิญญาณให้พักผ่อนด้วยความสงบ ชาวโรมันเชื่อว่า พระแม่ธรณีช่วยประทานพืชผล ไม่ว่าเราจะร่ำรวย มียศตำแหน่งสูงเพียงใด อย่างไรเสียก็ต้องอาศัยอยู่บนพื้นดินจึงนับว่าแผ่นดินนั้นมีคุณแก่เราอย่างยิ่ง

ภาพที่ 4-7 การลอยกระทงบูชาพระแม่เจ้าคงคา ประเทศอินเดีย

ธาตุน้ำ เป็นธาตุสำคัญที่ช่วยให้สิ่งมีชีวิตดำรงอยู่ได้ ไม่ว่าจะเป็น มนุษย์ สัตว์ หรือพืช นอกจากจะช่วยให้ชีวิตสมบูรณ์แล้ว น้ำยังเป็นเครื่องช่วยชำระล้างมลทิน สิ่งสกปรกได้ด้วย เทวีแห่งธาตุน้ำ คือ พระแม่คงคา ชาวฮินดูมีความเชื่อเรื่องพระแม่คงคาอย่างสุดหัวใจ ตั้งแต่เกิดกระทั่งหมดลมหายใจ จะมีพิธีกรรมเกี่ยวกับพระแม่คงคาเสมอ เช่น อาบน้ำล้างบาปที่แม่น้ำคงคา พิธีศพไปเผาริมฝั่งแม่น้ำคงคา

พิธีกรรมเกี่ยวกับน้ำของไทย เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งต้องมีการอัญเชิญน้ำมูรธาภิเษก ซึ่งสำนักงานราชบัณฑิตยสภาได้เผยแพร่ความรู้ไว้ดังนี้

มูรธาภิเษก มาจากคำภาษาสันสกฤตว่า มูรธาภิเษก (อ่านว่า มูร-ทา-พิ-เส-กะ) แปลว่า การรดน้ำที่ศีรษะ. มาจากคำว่า มูรธา (มูร-ทะ) แปลว่า ศีรษะ กับคำว่าอภิเษก (อ่านว่า อะ-พิ-เส-กะ) แปลว่า การรดน้ำ. มูรธาภิเษก เป็นพิธีที่ประกอบในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกขึ้นครองราชสมบัติของพระเจ้าแผ่นดินในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกเมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พุทธศักราช 2493 พระมหาราชครูได้นำน้ำศักดิ์สิทธิ์จากปัญจมหานที ได้แก่ แม่น้ำคงคา แม่น้ำยมุนา แม่น้ำอจิรวดี แม่น้ำสรภู และแม่น้ำมที (อ่านว่า มะ-ฮี) กับน้ำจากแม่น้ำสำคัญในประเทศไทย 5 สาย ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำบางปะกง แม่น้ำเพชรบุรี และ แม่น้ำราชบุรี รวมทั้งน้ำจากสระน้ำอีก 4 แห่งในจังหวัดสุพรรณบุรี ได้แก่ สระเกษ สระแก้ว สระคา สระยมุนา มาทำพิธีเสกน้ำ สำหรับถวายเป็นน้ำอภิเษก และน้ำสรองมูรธาภิเษกแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ธาตุไฟ แม้ไฟจะมีความร้อนและอุณหภูมิในการทำลายล้างสูง หากเรารู้จักนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ก็จะมีคุณอนันต์ ไฟช่วยให้ความอบอุ่น มอบแสงสว่างช่วยให้เรามองเห็นสรรพสิ่งอย่างกระจ่างแจ้ง ชาวกรีกถือว่า พระเพลิงเป็นเทพเจ้าแห่งแสงสว่าง ช่วยให้มนุษย์พ้นจากความมืดมิดและเป็นเทพเจ้าแห่งสัจจะ สำหรับเทวีแห่งธาตุไฟนี้ คือ พระเพลิง คนไทยมีพิธีกรรมเกี่ยวกับไฟไม่มากแต่ก็มากกว่า ลม เพราะไฟเป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ชิดกับเราตลอดเวลา พิธีกรรมเกี่ยวกับไฟ ของไทยอาจไม่ใช่การบูชาไฟโดยตรง แต่ใช้ไฟเป็นการดำเนินหรือใช้ไฟเพื่อบูชาเช่น การเวียนเทียน ไหลเรือไฟ บุญบั้งไฟ พิธีตานหัวหิงไฟพระเจ้า (การนำพินมาเผาเพื่อให้พระพุทธรูปหรือพระพุทธรูปได้รับความอบอุ่น) บูชาเตาไฟ เป็นต้น

บทสวด พิธีกรรมและความเชื่อต่าง ๆ นี้ นับเป็นกระบวนการในการช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้อย่างดีเยี่ยม เพราะความเกรงกลัวในอำนาจของเทพ หรือการสร้างความศักดิ์สิทธิ์แก่ธาตุทั้งสี่นั้นจะช่วยให้เรายังมองเห็นและให้ความสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติอยู่บ้าง เช่น พิธีลอยกระทง คนไทยแทบจะทั้งหมดเชื่อว่าการลอยกระทงคือการขอขมาพระแม่คงคา ลอยเพื่อขอบคุณที่ได้มีน้ำใช้ ลอยเพื่อขอโทษที่ล่วงเกินหรือนำไปใช้ชำระล้างสิ่งสกปรก เมื่อความรู้สึกว่าตนได้ล่วงเกินธรรมชาติเกิดขึ้นในจิตใจ ทุกครั้งในการใช้น้ำย่อมหยุดคิดถึงคุณของน้ำเป็นต้น

วิธีบูชาให้เกิดสิริมงคลจากเว็บไซต์ baanjompra ได้แนะนำไว้ดังนี้

พระแม่ธรณี บูชาด้วยดอกไม้สีแดง ทุกวันอาทิตย์

พระแม่คงคา บูชาด้วยดอกไม้สีม่วง ในวันเสาร์

แม่พระเพลิง บูชาด้วยดอกไม้สีขาวในยามเช้าของวันใดก็ได้ แต่พระองค์โปรดการปฏิบัติบูชาที่สุด

แม่พระพาย บูชาด้วยดอกไม้เขียว เหลือง และใบเตยอ่อน พระองค์โปรดกลิ่นหอมทุกชนิด

สำหรับบทสวดบูชา ใช้สวดพร้อมกันทุกธาตุด้วยการสวด 21 จบ ดังนี้ “สาธุ สาธุ สาธุ โอมธรณี อัคคี คงคา วาโย โภสพ นะมะพะทะ”

จุดเทวี มีชื่อเรียกแตกต่างกัน แต่ที่เหมือนกันคือ มีคำว่า “แม่” นำหน้าชื่อ การนำคำว่าแม่มาเรียกนำหน้าชื่ออาจด้วยเหตุผล คือ ประการแรก แม่ เป็นผู้ให้ เทพแต่ละองค์ล้วนมีคุณในการให้ พระแม่ธรณีให้ที่อยู่อาศัย ให้ที่ทำกิน พระแม่คงคาให้ความชุ่มชื้น ให้อาหาร แม่พระพาย ให้ความเย็น ขจัดโทษภัย และแม่พระเพลิง ให้ความอบอุ่น ให้ความสว่างช่วยให้เห็นทาง อันติงาม ประการที่สอง แม่เป็นผู้ดูแล โดยที่เทพแต่ละองค์จะคอยดูแลสรรพสิ่ง พระแม่ธรณี คอยดูแลเรื่องความเป็นอยู่ เป็นผู้เลี้ยงโลก พระแม่คงคาให้น้ำหล่อเลี้ยงชีวิตสรรพสัตว์ทั้งอุปกโลกและบริโลก ประการที่สามแม่เป็นผู้รักษา ดังที่กล่าวไว้ว่าชาวเฮบรูโบราณเชื่อว่าแม่พระธรณีจะเป็นผู้รักษาดวงวิญญาณให้พักผ่อนด้วยความสงบ พระแม่คงคาเป็นผู้รักษาสายน้ำ คุณแห่งธาตุทั้ง 4 ไม่ว่าจะป็นต่อร่างกายหรือต่อสรรพสิ่งในโลกนับว่ามีมาก หากเราใช้ในทางที่ถูกที่ควรก็จะเกิดคุณอย่างมหาศาล

คุณแห่งจุดเทวีที่กล่าวไปนี้ ล้วนมีอยู่ในผู้หญิงที่ชื่อว่า “แม่” แม่ให้ร่างกายเป็นที่อยู่อาศัยแก่ลูกตั้งแต่เราอยู่ในครรภ์ กระทั่งถือกำเนิดมีชีวิตก็ได้อาศัยบ้านของแม่เป็นเรือนกาย ความรักที่แม่มีแก่ลูกนั้นเหมือนเรือนใจ สิ่งใด ๆ อันเป็นความทุกข์ เสมือนมลทินแม่ก็ช่วยปัดเป่าไปตั้งสายน้ำที่ชำระล้างสิ่งไม่ดีและสร้างความสะอาดบริสุทธิ์ สายลมที่นำความสุขความเจริญ มาสู่ลูกก็มีเต็มเปี่ยมในตัวแม่ ความทุกข์ร้อนใด ๆ ที่ลูกเผชิญแม่จะทำหน้าที่เป็นดังพระพายที่นำพาความสุขร่มเย็นมาสู่ลูก แม่ ให้ความอบอุ่น แสงสว่างคือคำสอนที่เป็นทางอันติงามให้ลูกได้เดินไปสู่จุดหมาย เรามิบทสวดบูชาสิ่งต่างๆ มากมาย แต่หากไรซึ่ง การบูชาบุคคลผู้ให้ชีวิตก็คงสิ้นซึ่งความเป็นมงคล ในวาระวันแม่นี้ ขอฝากบทบูชาพระในบ้านของเราเพื่อเป็นการบูชาและขอขมาพ่อแม่ ดังนี้ “มาตาปิตุคุณัง อะหังวันทามิ ข้าพเจ้าขอกราบประลึกคุณบิดามารดาผู้มีพระคุณด้วยความเคารพ” “กายกัมมัง วจิกัมมัง มโนกัมมัง โยโทโส กรรมใด ๆ ที่ลูกได้ล่วงเกินพ่อแม่ไป ด้วยกายก็ดี วาจาที่ดี ด้วยใจก็ดี ทั้งต่อหน้าและลับหลัง นึกได้ก็ตืนึกไม่ได้ก็ตื ขอให้พ่อแม่โหสิกรรมให้แก่ลูกด้วยเทอญ” ■

เอกสารอ้างอิง

- ความเชื่อจารีตประเพณีและพิธีกรรม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://chm-thai.onep.go.th/chm/Inlandwater/webpage/Tradition.html> (8 สิงหาคม 2560).
- ชัยกรุงศรี คนดีศรีอยุธยา. (2555). 5 พระแม่ผู้มีพระคุณยิ่งใหญ่ต่อมนุษย์ สัตว์ ในโลกนี้. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.buddha-dhamma.com> (8 สิงหาคม 2560).
- ทรงพันธ์ วรธมาศ. (2542). **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ: เล่มที่ 6 ธรณีเจ้าที่**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- น้ำ: พิธีกรรมและความเชื่อ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.m-culture.go.th/young/> (10 สิงหาคม 2560).
- เปรมเสรี. (2544). **รามเกียรติ์**. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: อมรรการพิมพ์.
- ประวัติของแม่พระธรณี ความเชื่อ การขอขมามาก่อนทำพิธีกรรมต่างๆ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.noyshop.com/web-board/board.php?newsId=974> (8 สิงหาคม 2560).
- พวง บุขรารัตน์. (2542). **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้: เล่มที่ 14 ลั่นลม**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- เมธี เมืองแก้ว. (2556). ชูพื้นฟูพิธีสมโภชลูกกลม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.komchadluek.net/news/local/157344> (8 สิงหาคม 2560).
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). มุรธาภิเษก บทวิทยุรายการ “รู้ รัก ภาษาไทย” ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.royin.go.th> (8 สิงหาคม 2560).
- ราม วัชรประดิษฐ์. (2560). พระแม่ธรณี: สัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.khaosod.co.th/amulets/news_272345 (8 สิงหาคม 2560).
- วชิรญาณ. บทละครเรื่องรามเกียรติ์ สมุดไทยเล่มที่ 4. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://vajirayana.org/> (8 สิงหาคม 2560).
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2559). ปางที่ 9 ปางมารวิชัย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.onab.go.th/articles> (8 สิงหาคม 2560).
- เสื่อสีส้ม. (2556). ประวัตินางสาวหะ มารดาของหนุมาน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://oknation.nationtv.tv/blog/tippanaw/2013/02/25/entry> (8 สิงหาคม 2560).
- MEtha. (2557). คาถาบูชาพระแม่ทั้งห้า (พระแม่ธรณี พระแม่คงคา พระแม่โพสพ แม่พระเพลิงแม่พระพาย). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://baanjompra.com/webboard/thread-4051-1-1.html> (8 สิงหาคม 2560).